

RANOSREDNJOVJEKOVNI KOŠTANI PROPLETAČI S NALAZIŠTA TORČEC – PREČNO POLE PRILOG POZNAVANJU SLAVENSKOG NASELJAVANJA PODRAVINE

TAJANA SEKELJ IVANČAN
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gaja 32
HR-10000 Zagreb
tajana-sekelj.ivancan@iarh.hr

UDK: 904(497.5 Torčec)"653":745
745.55(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2010-04-06

U radu se obrađuju neobjavljeni predmeti od kosti prikupljeni pri sustavnim arheološkim istraživanjima nalazišta Torčec – Prečno pole I u Podravini. Prikazani predmeti, istih ili sličnih značajki, pripadaju dnevnoj upotrebi te predstavljaju različite oblike propletača. Potječu iz triju zatvorenih cjelina, od kojih je jedna datirana metodom ¹⁴C u ranosrednjovjekovno razdoblje, točnije oko sredine 7. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: *Torčec – Prečno pole I, koštani propletači, Slaveni, 7. stoljeće*

Arheološko nalazište Torčec – Prečno pole I smješteno je s južne strane velikog isušenog meandra rijeke Drave u Podravini.¹ Prve površinske nalaze s tog položaja prikupili su tijekom 1997. godine entuzijasti Ivan i Zlatko Zvjerac iz Torčeca,² a u kasnu jesen 2002. godine obavio je Institut za arheologiju i rekognosciranje šireg područja Torčeca.³ Te su aktivnosti bile temeljna podloga za sustavna arheološka istraživanja, koja su se na položaju Prečno pole I provodila kontinuirano u razdoblju od 2005. do 2008. godine.

Tijekom arheoloških iskapanja Prečnog pola evidentirano je više srednjovjekovnih tvorevina/objekata iz različitih isječaka srednjega vijeka, a ovom prigodom izdvojeni su slični koštani predmeti pronađeni tijekom 2005. g. u trima arheološkim tvorevinama interpretiranim kao ostatci objekta/kuće. To su masivni zašiljeni koštani predmeti, s jedne strane podrezana i zašiljena vrha a s druge prošireni, sa rupom za provlačenje ili bez nje:

1. Propletač, kost (dijafiza duge kosti, tibija (*tibia* ili *radius*), životinjska vrsta neidentificirana).⁴

SJ⁵ 004/037, (t.o. U 62).

Opis: masivni šiljati koštani predmet s vrhom podrezanim na jednom kraju, izduženi šiljak na vrhu i bočnim stranama uglačan, oker smeđe boje. Pri vrhu predmeta s bočne strane nalazi se okrugla rupa.

Dimenzije: duž. 7 cm; maks. šir. 2,2 cm; deb. 1,7 cm; tež. 4,9 g.

¹ T. SEKELJ IVANČAN et al., 2003.

² T. SEKELJ IVANČAN – I. ZVJERAC, 1997, 66; T. SEKELJ IVANČAN, 2001, 46, Pl. XLIX, 312-318; Pl. L, 319-329.

³ T. SEKELJ IVANČAN et al., 2003, 117-118, Sl. 3-5, T. 2.

⁴ Analizu svih koštanih nalaza s arheoloških istraživanja Torčeca, kao i ovdje obrađivanih predmeta, provela je dr. sc. Snježana Kužir (S. KUŽIR, 2010, u tisku).

⁵ Kratice - SJ – stratigrafska jedinica; t.o. – terenska oznaka; U- uzorak; PN – posebni nalaz.

2. Propletač, kost (distalni dio goljenične kosti, tibija, ovca/koza).
SJ 004 (▼127,68 m), (t.o. PN 14).
Opis: šiljati koštani ubodni predmet s vrhom podrezanim na jednom od krajeva, izduženi šiljak na bočnim stranama uglačan, oker smeđe boje.
Dimenzije: duž. 6,9 cm; maks. šir. 2,6 cm; deb. 1,9 cm; tež. 10,1 g.
3. Propletač, kost (proksimalni dio goljenične kosti, tibija, ovca/koza).
SJ 004 (▼127,78 m), (t.o. PN 15).
Opis: šiljati koštani ubodni predmet s vrhom podrezanim na jednom od krajeva, kratki šiljak na bočnim stranama uglačan, vrh odlomljen, oker smeđe boje.
Dimenzije: duž. 7 cm; maks. šir. 1,6 cm; deb. 1,6 cm; tež. 7,1 g.
4. Propletač, kost (dijafiza duge kosti, tibija (?), životinjska vrsta neidentificirana).
SJ 022, jug (▼127,94 m), (t.o. PN 16).
Opis: šiljati koštani ubodni predmet s vrhom podrezanim na jednom od krajeva, kratki šiljak na bočnim stranama uglačan, svijetlo oker boje.
Dimenzije: duž. 7,9 cm; maks. šir. 2,4 cm; deb. 1,8 cm; tež. 10,3 g.
5. Propletač, ulomak, kost (odlomak dijafize duge kosti, životinjska vrsta neidentificirana).
SJ 022, (t.o. U 74).
Opis: ulomak šiljatoga koštanog predmeta, podrezana vrha na očuvanom kraju. Izduženi šiljak na vrhu i bočnim stranama uglačan, oker smeđe boje.
Dimenzije: očuvana duž. 7,4 cm; maks. očuvana šir. 1,7 cm; deb. 1,3 cm; tež. 3,9 g.
6. Propletač (?), ulomak, kost (proksimalni dio goljenične kosti, tibija, ovca/koza).
SJ 042, (t.o. U 59).
Opis: ulomak gornjeg dijela masivnoga koštanog predmeta s bočnim uglačanim stranama, oker smeđe boje.
Dimenzije: očuvana duž. 8,1 cm; maks. šir. 2,8 cm; deb. 2,1 cm; tež. 7,4 g.

Slični ili jednaki predmeti, nazivani propletači, obično su interpretirani kao alatke za propletanje pruća, slame i drugih biljnih vlakana, iako je bilo i drugačijih mišljenja, primjerice da su služili kao crtala za ukrašavanje keramičkog posuđa.⁶ U starijoj su literaturi često, zbog obrađenoga šiljatog vrha, nazivani koštanim šilima te interpretirani kao alatke za probadanje tkanina i koža.⁷ Novija je stručna obrada velikog broja sličnih koštanih predmeta u funkciji alata s područja Slovačke jasno razlučila predmete u funkciji šila i one u funkciji alata za propletanje. Ako ih je bilo moguće zoološki i anatomski opredijeliti, zaključeno je da su najčešće izrađivani

⁶ G. MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, 1972, 149.

⁷ I. ČREMOŠNIK, 1977, 274, T. XII, 5, 6, 7.

od kosti tibije manjih životinja (ovce/koze ili psa, te zeca).⁸ Od šest primjeraka propletača pronađenih na Prečnom polu I tri su anatomski i zoološki također prepoznati kao kosti tibije u našem slučaju ovce ili koze (1?, 2, 3, 6).

Propletači pripadaju skupini predmeta koji su služili za svakodnevne potrebe i čest su nalaz u slavenskim naseljima, a susreću se, iako rjeđe, i u ranosrednjovjekovnim grobljima. U ranosrednjovjekovnim naseljima šireg europskog područja pronalazeni su u objektima fortifikacijskog karaktera,⁹ ruralnim naseljima otvorena tipa,¹⁰ kao i naseljima dužeg trajanja uz crkvu i groblje.¹¹ Iako su na prvi pogled gotovo identično oblikovani predmeti, jedan se od njih izdvaja. Naime, na primjerku br. 1 u gornjem, širem dijelu predmeta vidljiv je dio polukružne perforacije koja je služila za provlačenje niti.¹²

Osim u naseljima, gdje su često datirani tek na temelju konteksta nalaza (putem keramike i/ili metalnih nalaza iz određenog objekta) ili drugih databilnih elemenata u određeni horizont ili fazu naseljavanja, te u novije vrijeme potkrijepljeni i radiokarbonskim datumima, koštani propletači pronalazeni su i u grobljima. Iako su rjeđi kao grobni nalaz, vremenski su uže datirani na osnovi horizontalne ili vertikalne stratigrafije groblja ili na temelju drugih nalaza u grobu, ali također u različita razdoblja ranoga srednjeg vijeka.¹³

Kako ova vrsta predmeta sama po sebi ne pokazuju neke tipološko-kronološke značajke, a na obje je vrste nalazišta (naselja i groblja) veoma široko datirana, od najranijeg srednjeg vijeka pa na dalje, o njima valja i na lokalitetu Prečno pole I promišljati na temelju nekih drugih pokazatelja.

⁸ A. BARTOŠKOVÁ, 2003, 230-233, Obr. 1-2.

⁹ Primjerice, mnoštvo je obrađenih identičnih predmeta pronađeno na gradištu Pobedim i u okolnim naseljima u Slovačkoj. Osobito se vežu uz fazu Pobedim II, koja se na temelju ostruga može povezati uz kraj 8. i početak 9. stoljeća. Koštani predmeti pronalazeni su u objektima br. 4b, 6, 13 (V. VENDTOVÁ, 1963, Obr. 28, 17, 19, Obr. 35, 12, 14, 15; Obr. 38, 13, 15), ili u slojevima oko kuća (V. VENDTOVÁ, 1963, Obr. 44, 4, 9, 13). Nadalje, na slovačkom zemljanom gradištu Bína datiranom od sredine 10. stoljeća pa do prijelaza 11. u 12. stoljeće, u kući 4 pronađen je predmet od kosti, dugačka šiljka (A. HABOVŠTIK, 1966, Obr. 24, 14). Na lokalitetu Břeclav-Pohansko, u objektu br. 314 smještenom na južnom dijelu podgrađa, datiranom u drugu polovicu 9. stoljeća pronađen je sličan koštani alat (J. VIGNATIOVÁ, 1992, 96, Obr. 3, 4), a sagledavajući i širi prostor, na gradištu Krzywín u Poljskoj, takvi su predmeti datirani od 70-ih godina 10. do u 11. stoljeće (E. WYRWIŃSKA, 2002, 185-186, Ryc. 5, 1).

¹⁰ Naselje na otvorenom, Nitriansky Hrádok u Slovačkoj iz druge polovice 9. stoljeća, također obiluje identičnim koštanim alatima. Pronađene su u četvrtastim ukopanim kućama br. 2, 3, 4 (D. BIALEKOVÁ, 1958, 409, Tab. IV, 3-4, 8-13). Nadalje, u objektu br. 17 istraženom na lokalitetu Bratislava-Dúbravke u Slovačkoj datiranom u zadnju trećinu 9. i u 10. stoljeće, pronađeno je 5 koštanih alatki u funkciji ubadala jer su na jednom od krajeva bili zašiljeni (I. BAZOVSKÝ, K. ELSCHKEK, 1997, 45, T. VII, 1-5). U starijoj fazi naselja Komjatice u Slovačkoj, u objektu br. 18 iz kraja 9. i 10. stoljeća potječe koštano šilo (P. ŠALKOVSKÝ, I. VLKOLINSKÁ, 1987, 153, Obr. 19,

2). I u Moldaviji u Rumunjskoj pronađen je primjerak u jednoj od pet kvadratičnih kuća na lokalitetu Hlincea-Iassy iz faze Hlincea I kulture u razdoblju 8.-10. stoljeća (M. PETRESKU-DÎMBOVIȚA, 1958, 217, Obr. 6, 9).

¹¹ Primjerice, na srijemskom lokalitetu Mačvanska Mitrovica, položaj Zidine ili Širingrad, u istraženom dugotrajnom naselju s istodobnom nekropolom i crkvama, koje je zaposjednuto od druge polovice 10. stoljeća do 15. stoljeća, pronađena su tri koštana predmeta. Različitih su dimenzija, od uobičajenih 5-8 cm kakvi su primjerci iz Prečnog pola, pa sve do primjerka većeg od 10 cm, a interpretirani su kao šila iz sloja naselja 11.-13. stoljeća (D. MINIĆ, 1980, 52, Pl. XVII, 14-16).

¹² Na lokalitetu Veliki Gradac, u srpskom dijelu Podunavlja, pronađeni su slični koštani predmeti s identično smještenom perforacijom koja je tumačena kao rupa za provlačenje niti (M. JANKOVIĆ, 1981, 59, Sl. 29). Koštani je alat bio i u funkciji šila u mlađem nivou tog naselja, iz 10. i 11. stoljeća.

¹³ Valja istaknuti da je jedan takav sličan iako manji predmet pronađen kao sekundaran nalaz uz glavu dječjega kostura u grobu br. 29, smještenom u sjevernom rubnom dijelu jugozapadne zone ukapanja na ranosrednjovjekovnom groblju Vukovar-Lijeva Bara, gdje je datiran u sam kraj 10. do početka 11. stoljeća (Ž. DEMO, 2007, 126, T. 1, 1.1). Na području Mađarske, zapadno od Balatona na lokalitetu Zalavar, u grobu br. 119 pronađen je koštani predmet interpretiran kao koštano šilo, identično oblikovan kao i naš primjerak 4, a s obzirom na stratigrafiju gornjeg ukopa groba br. 9, datiran u 10. stoljeće (A. SÓS, 1963, 179, 305, T. XCIII, 13).

Naime, valja istaknuti da tri primjerka propletača (1, 2, 3) potječu iz jedne zatvorene cjeline, objekta koji je radiokarbonskom ^{14}C metodom datiran u vrijeme do/oko sredine 7. stoljeća (^{14}C – SJ 037 (KIA 28648): BP 1439 ± 22; cal AD 624, 627, 638; 1 sigma: cal AD 604 – 612 (12,3%), cal AD 616 – 644 (56,0%); 2 sigme: cal AD 564 – 574 (2,9%), cal AD 577 – 589 (3,8%), cal AD 597 – 657 (88,7%)). Dobiveni datumi analiziranog ugljena kreću se u okvirima prve polovice 7. stoljeća do najmlađe godine 657. s postotkom od 88,7%. S obzirom na dobivene datacije, valja spomenuti zemljopisno i vremenski najbližu analogiju našim propletačima, koštani alat pronađen u naselju Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine. Tamo su pronađena tri ulomka vrha koštanih ubodnih predmeta, svi iz starijih objekata, odnosno iz nastambe VII, II i jame iz sonde X.¹⁴ Budući da su pronađeni u kućama u kojima uz rukom rađenu keramiku (vrsta "a"), prevladava keramika kojoj su obodi već rađeni na sporom lončarskom kolu (vrsta "b"), u okvirima tog naselja koštani se predmeti datiraju u drugu polovicu 7. stoljeća¹⁵.

S tim u vezi valja istaknuti da je u objektu (SJ 004/037) iz kojeg potječu tri propletača (1, 2, 3), kao i u ostala dva objekta (SJ 022 i 042) iz kojih potječu ostala tri primjerka (4, 5, 6) pronađena međusobno veoma slična keramika, isključivo izrađivana na sporom lončarskom kolu,¹⁶ pa se može pretpostaviti da su i svi koštani predmeti istodobni. S jedne strane dobivena apsolutna datacija jednog od tih objekata kreće se oko sredine 7. stoljeća, dok je s druge strane keramika iz svih triju objekata izrađena na sporom lončarskom kolu i u potpunosti su izostali rukom rađeni lonci, pa pitanje početka upotrebe sporoga lončarskog kola (kod Slavena) ponovno dolazi u prvi plan jer to vrijeme u arheološkoj literaturi još uvijek nije u potpunosti usklađeno. Izvjesna opažanja o vremenu prve upotrebe sporoga lončarskoga kola zamijećena su tijekom analize najstarijih slavenskih keramičkih nalaza s područja Slovačke. Iako u tom dijelu Europe analizirani lonci pripadaju krugu praškog tipa keramike, razlučena je njihova tipološko-kronološka dinstikcija u tri razvojne faze, a zamijećeno je da se već u fazi Ib prvi put pojavljuje nova tehnologija u izradi keramičkog posuđa, te se u fazi II iz prve polovice 7. stoljeća uz keramiku izrađivanu ručno, pojavljuje i ona kojoj je samo rub dorađivan na kolu, a nešto je više i lonaca cjelovito izrađivanih na sporom kolu.¹⁷ Prihvaćeno je mišljenje da se početak upotrebe kola kod Slavena vezuje uz prijelaz 7. u 8. stoljeće i na području središnje Hrvatske,¹⁸ ali i istočnih područja, što je vidljivo na primjerima Vinkovaca¹⁹ i Belišća²⁰, dok je u ranijim objavama s

¹⁴ I. ČREMOŠNIK, 1977, 274, T. XII, 5, 6, 7.

¹⁵ I. ČREMOŠNIK, 1977, 259.

¹⁶ T. SEKELJ IVANČAN, 2010, u tisku.

¹⁷ G. FUSEK, 1996, 37.

¹⁸ L. BEKIĆ, 2008, 110.

¹⁹ Na ovom mjestu valja spomenuti u novije vrijeme pronađeno paljevinsko groblje u istočnom dijelu međurječja, u Dugoj ulici u Vinkovcima, ^{14}C metodom datirano u sam kraj 7. do sredine 8. stoljeća. Tri urne izrađene su ručno s tragovima dorade ruba lonca na sporom kolu, dok je preostalih šest izrađeno cjelovito na sporom lončarskom kolu, a na jednoj je prisutno i kružno udubljenje na donjoj plohi dna posude kao odraz osovine kola. Radi se o urni groba 4 (T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2006, 146-151, T. 3.). Iz navedenog se zaključuje da je slavensko stanovništvo, pokapano na području Vinkovaca, poznavalo sporo lončarsko kolu krajem 7. i u prvoj polovici 8. stoljeća (grob br. 6 datiran je od 667. do 780. godine, a grob br. 8 a grob br. 8 od 672 do 776 godine).

²⁰ Tijekom 2008. godine otkriveno je groblje manje slavenske zajednice na blago povišenom položaju Zagajci II u Belišću. Istražena su 32 paljevinska groba, pretežito ukopi u običnu jamu, dok je u 9 slučajeva pepeo pokojnika pohranjen u urnu. Preliminarno je ovo, u potpunosti istraženo, groblje datirano također u kasno 7. i u 8. stoljeće (K. FILIPEC, 2009, 29). Treći lokalitet na kojem je evidentiran paljevinski grob, jest u novije vrijeme pronađeni grob na Loboru, mjestu izrazite kršćanske duhovnosti, gdje se posuda izrađena na kolu datira u znatno mlađe razdoblje, u zadnju trećinu 8. ili početak 9. stoljeća (na usmenom podatku zahvaljujem kolegi dr. sc. K. Filipcu, također vidjeti njegov rad u ovom zborniku). Spomenuti se paljevinski slavenski grobovi mogu vezati najranije uz kraj 7. stoljeća, odnosno vjerojatnije za neko vrijeme u okvirima 8. stoljeća, i prema sadašnjem stupnju istraženosti možda su odraz neke kasnije slavenske doseobe u Međurječje.

područja Bosne, I. Čremošnik u potpunosti izrađenu keramiku na sporom kolu također datirala u sam kraj 7. i početak 8. stoljeća.²¹ Ipak, novije objave istraženih ranosrednjovjekovnih naselja, ali i paljevinskih grobova uže i šire okolice koprivničke Podravine, primjerice na teritoriju Slovenije, upućuju možda i na ranije datume, najmanje u sredinu 7. stoljeća. Na to upućuju primjerice nalazi paljevinskih grobova i istodobnih jama raspoređenih oko njih na lokalitetu Popava II, u okolici rijeke Mure, istočno od Murske Sobote. Urna izrađena na sporom lončarskom kolu, u koju su pohranjeni ostatci spaljenoga pokojnika iz groba 2, radiokarbonskom je analizom datirana od sredine 7. do početka 8. stoljeća, kao i jama br. 2 s nalazima svih lonaca izrađenih također na sporom kolu, što se poklapa s dosadašnjim promišljanjima. S druge strane, u jami 1 analizom ¹⁴C datiranoj od kraja 6. do najkasnije sredine 7. stoljeća, iako je pronađena u većini slučajeva rukom rađena keramika, poneki lonac izrađen je ili dorađen na sporom lončarskom kolu,²² što navodi na zaključak da su Slaveni koji su obitavali na položaju Popava II možda već tijekom prve polovice, a zasigurno sredinom 7. stoljeća poznavali sporo lončarsko kolo. Slična je situacija i na lokalitetu Podgorica kod Ljubljane, gdje se, u istom pravokutnom objektu zaobljenih uglova, dakle zajedno, pojavljuje posuđe izrađeno ručno, pretežito neukrašeno, te ulomci posuda dorađenih na sporom kolu, pretežito ukrašenih česljastim predmetom, a radiokarbonski datumi se kreću u okvirima prve polovice 7. stoljeća, odnosno gornja je granica je 642. godina (1Σ) ili u širem smislu godina 657. (2Σ).²³ Analiza keramike s lokaliteta Murska Sobota – Nova tabla, potkrijepljena ¹⁴C datumima, pokazala je da se u horizontu 1b datiranom u prvu polovicu 7. stoljeća prepoznaje napredak u izradi rukom rađene keramike na kojoj se pojavljuju prvi ukrasi valovitim ili vodoravnim linijama, dok su u horizontu 1c iz sredine i druge polovice 7. stoljeća očite tehnološke promjene pri izradi znatno bogatije ukrašene keramike jer su lonci dorađeni ili cjelovito izrađeni na sporom lončarskom kolu.²⁴

Naš radiokarbonski apsolutni datum s velikim se postotkom približava vremenu oko sredine 7. stoljeća te, iako je moguće uzeti u obzir da je za gradnju stambenog objekta iz kojeg je prikupljen ugljen za analizu, upotrijebljeno drvo koje je tek u spomenuto vrijeme odsječeno, a da se gradnja objekta dogodila kasnije, tijekom druge polovice 7. ili početkom 8. stoljeća, spomenuti analogni datumi postaju posredni pokazatelji da se gradnja ipak mogla dogoditi u isto vrijeme kad i sječa drva te da je objekt iz vremena oko sredine 7. stoljeća. To posredno upućuje i da se početak upotrebe sporoga lončarskog kola u ovim prostorima možda može pomaknuti oko sredine 7. stoljeća, iako i tu postoji mogućnost da se u znatno ranije izgrađenom objektu živjelo nešto duže²⁵ i da je keramika izrađena na sporom lončarskom kolu reliktnog posljednje faze prije samog urušenja. Imajući sve ove mogućnosti u vidu, i naše primjerke propletača s Prečnog pola I ne treba datirati (najranije) prije sredine 7. stoljeća, a najvjerojatnije su bili u upotrebi tijekom druge polovice 7. stoljeća.

Ako promišljamo o funkciji ovih predmeta pronađenih u objektima uz sam stari meandar rijeke Drave, valja imati na umu da je čitav uži, ali i širi prostor uz Dravu bio prošaran većim ili manjih tekućicama ili vodotocima koji su bili aktivni samo u nekim dijelovima godine.

²¹ I. ČREMOŠNIK, 1977, 259.

²² J. ŠAVEL, 2008, 67, 69, kat. br. 8, 11.

²³ M. NOVŠAK, 2002, 92-93.

²⁴ M. GUŠTIN, 2007, 295.

²⁵ Na ovom mjestu valja spomenuti da je "život" jednoga ranosrednjovjekovnog objekta u naselju Jazbine u Batkovićima kod Bijeljine, koje ima kontinuitet od polovice 7. do polovice 9. stoljeća, a koje se vremenski u dijelu poklapa i s objektima s Prečnog pola I, procijenjen na oko 25 godina (I. ČREMOŠNIK, 1977, 286).

U tim okolnostima ribolov je bio zasigurno veoma značajan izvor hrane te je moguće da su naši propletači služili za izradu ribarskih mreža ili košara od pruća kojima su ondašnji žitelji Torčeca lovili ribu za svoje svakodnevne potrebe.²⁶

Pokušamo li sagledati postoje li istodobni arheološki nalazi u užoj i/ili široj okolini Torčeca, odnosno u zapadnom dijelu međurječja Save, Drave i Dunava, koji se sa sigurnošću mogu pripisati vremenu 7. stoljeća, možemo ustvrditi da su, ako postoje, najčešće pripisivani Slavenima. Iz starije arheološke literature tako je slavenska prisutnost u međurječju Drave, Save i Dunava dokumentirana tek sporadičnim arheološkim nalazima koji se pripisuju Slavenima,²⁷ tj. vremenu kraja 6. i 7. stoljeća. To su slučajno pronađene posude praškog tipa iz Osijeka i Vinkovaca – Novo Selo, koje prema Z. Vinskome, upućuju na ranu prisutnost Slavena na prostoru Međurječja,²⁸ dok se posude iz potoka Peščenjaka u Petrovini²⁹ i Vlastelinskog brijega u Sarvašu³⁰ pripisuju bliskima potiskom tipu.

U arheološkoj i povijesnoj literaturi spominje se i utvrda na položaju Zagreb – Gradec sredinom 7. stoljeća. Naime, istraživanja na Gradecu provedena su na nekoliko položaja, a za našu su temu znakovita arheološka iskapanja na položaju bivšeg samostana klarisa u Opatičkoj 20, danas Muzej grada Zagreba u čijem se stalnom izložbenom postavu nalazi rekonstrukcija bedema kojemu je jedan od građevnih elemenata bilo drvo. Dendrokronološka analiza datirala je ostatke drva iz bedema u 679. godinu.³¹ Novija arheološka iskapanja potvrdila su postojanje neznatno mlađeg naselja na susjednom, kaptolskom brežuljku, ispred crkve sv. Franje na Opatovini, gdje su ispod brojnih kasnosrednjovjekovnih ukopa, pronađene dvije nakupine lomljenoga kamenja s paljevinom za koje je zaključeno da su ostatci ognjišta ranosrednjovjekovnih poluzemunica, prema veoma usitnjenim nalazima keramike datirani od kasnog 8. stoljeća pa do početka ukapanja.³²

Znatno pouzdanije Slavenima možemo pripisati slučajan nalaz fibule iz 7. st. pronađene u Stenjevcu, koju Z. Vinski veže uz pretpostavljeni slavenski paljevinski grob žene, naknadno ukopan u antičku nekropolu.³³ Nalazi takvih lučnih fibula dnjeprovskeg tipa, tj. skupine Rybakov-Werner, po nekim su autorima svjedokom završne faze rane slavenske doseobe u Međurječje Save i Drave.³⁴ S područja Podravine poznat je i slučajni nalaz srebrnog nakita koji potječe s područja sela Čađavice kraj Slatine. Luksuzno izrađen nakit u martinovka stilu prema mišljenju struke, produkt je pontskih radionica, a pripisuje se kneževskom slavenskom grobu (Anti).³⁵

S druge strane, možemo ustvrditi da su novija arheološka istraživanja u Međimurju i varaždinskom dijelu Podravine iznijela na svjetlo dana nove arheološke nalaze toga vremena, potkrijepljene ¹⁴C datumima, a koji su pripisani Slavenima. Ti su lokaliteti upotpunili naša saznanja o prvom, slavenskom horizontu naseljavanja područja uz Dravu. Najviše podataka

²⁶ Analiza životinjskih kostiju pokazala je da su u objektima SJ 004/037 i SJ 042 prisutne i riblje kosti (S. KUŽIR, 2010, u tisku).

²⁷ Slavenima su prvotno pripisivane i pojedine slučajne pronađene posude iz 19. i početka 20. stoljeća s rimskog paljevinskog groblja datiranog u 1. i 2. st. u Donjem Stenjevcu (Z. VINSKI, 1954, 76, I; 77, J; 77, K). Za te je posude u kasnijim radovima ocijenio da se ipak ne mogu pripisati slavenskim urnama (Z. VINSKI, 1960, 50, 61, fus. 34).

²⁸ Z. VINSKI, 1954, 74, E; 75, G.

²⁹ Z. VINSKI, 1960, 50, Sl. 1, 3.

³⁰ Z. VINSKI, 1954, 74, F.

³¹ I. GOLDSTEIN, 1995, 288.

³² Ž. DEMO, 2007, 26-29.

³³ Z. VINSKI, 1954, 71-82; Z. VINSKI, 1958, 28, T. XVII, 9.

³⁴ Ž. TOMIČIĆ, 1996, 151-161, Ž. TOMIČIĆ, 2000, 145.

Nalazi tog tipa lučne fibule pojavljuju se i na lokalitetu Novi Banovci (Z. VINSKI, 1958, 28, T. XVII, 7), a kao i neobjavljena brončana lučna fibula s antropomorfnom nogom iz Batine u Baranji pripisuju se istom vremenu (M. DIZDAR, 1999, 71), kao i još neke s područja istočno od Drave i Dunava (Z. VINSKI, 1958, TXVII).

³⁵ Z. VINSKI, 1958, 26-27, T. XIV, T. XV. Jezičac od srebrna lima koji potječe s nepoznata nalazišta iz Dalmacije, također se pripisuje martinovka stilu i datira u rano 7. st. (Z. VINSKI, 1958, T. XVII, 5).

pruža nalazište Stara Ves kod Nedelišča u Međimurju, arheološki istraživano tijekom 2004. godine.³⁶ Zaštitnim istraživanjima ustanovljeno je da je lokalitet zaposjedan kroz duže vremensko razdoblje, od bakrenog doba do ranoga novog vijeka, a ranome srednjem vijeku mogla bi pripadati jedna istražena zemunica te nekoliko jama, dijelova slavenskog naselja. U nastavku istraživanja tijekom ljeta 2006. godine pronađeni su vrijedni ulomci ranosrednjovjekovne porozne rukom rađene keramike koji pripadaju ranim Slavenima prve polovice 7. stoljeća, nekoliko pršljena te brončani praporac.³⁷

Drugi lokalitet Blizna kod Jakopovca u varaždinskom dijelu Podravine otkriven je 2002./2003. g., a istraživan tijekom 2005. i 2006. g., pri čemu je ustanovljen kontinuitet kroz više razdoblja ljudske povijesti, od neolitika do kasnoga srednjeg vijeka.³⁸ Povoljan položaj uz potok Bliznu odabralo je i novopridošlo slavensko stanovništvo jer je u istraženim slojevima pronađeno i nešto keramičkih ulomaka koji se mogu povezati s ranoslavenskom fazom naseljavanja ovog nalazišta, tj. s vremenom od kraja 6. do druge polovice 7. stoljeća.³⁹

Nizvodno uz rijeku Dravu, u dijelu virovitičkog dijela Podravine istraženi su na položaju Virovitica – Đota ostatci ruba naselja iz razdoblja starijega željeznog doba i ranoga srednjeg vijeka.⁴⁰ Za najveći ranosrednjovjekovni objekt zaključeno je da predstavlja dijelove konstrukcije peći, u kojoj su pronađeni sporadični nalazi porozne, trusne keramike. Ti su ulomci upućivali na ranu dataciju, što su potvrdile i radiokarbonske analize s datacijama ugljena iz najdonjih slojeva u prvu polovicu 7. stoljeća, odnosno iz gornjeg sloja zapečene zemlje u prvu polovicu 8. stoljeća.⁴¹

Na kraju potrebno je spomenuti i površinske nalaze prikupljene tijekom 1995. godine na lokalitetu Koprivnica – Cindrišće 1 u koprivničkom dijelu Podravine. Uz mnoštvo raznovrsnih srednjovjekovnih keramičkih ulomaka izdvajaju se dva komada veoma slična po fakturi, boji i ukrasu, ali različitih posuda izrađenih na sporom lončarskom kolu. Veći ulomak različitih boja u presjeku i na obje stijenke ima glatku površinu vanjske strane stijenke prepunu rupa različite veličine. Od ramena preko čitavog očuvanog dijela trbuha posude proteže se nekoliko blago utisnutih nepravilnih češljastih valovnica, a identičan se ukras nalazi i na unutarnjoj strani jednostavno profiliranog ruba lonca. Drugi ulomak sličnog je spektra boja, manje šupljikave površine na obje strane stijenke, i nešto dublje otisnuta ukrasa češljaste valovnice. Prema navedenim značajkama ti bi keramički ulomci pripadali ranom srednjem vijeku, s obzirom na odnos šupljikave površine stijenke i ukrasa češljaste valovnice, vjerojatno vremenu kraja 7. i 8. stoljeća⁴²

Iako su dosadašnji arheološki nalazi koje sa sigurnošću možemo vezati uz slavensku doseobu u prostor međurječja Drave, Save i Dunava, veoma skromni, ipak su znakoviti. Jer o njoj nam svjedoče kako arheološki nalazi tako i pisani povijesni izvori, ali i novije analize srednjovjekovnih izvornika. Naime, analizirajući renesansne zemljovide nastale vjerojatno na starijim predlošcima antičke provenijencije, u prijedlogu novog vrjednovanja vjerodostojnosti ranosrednjovjekovnog izvora – Pavla Đakona, Ž. Tomičić prepoznaje ranosrednjovjekovnu toponimiju. Na karti Panonije i Ilirika iz 1590. godine Nizozemca Abrahama Orteliusa, uočava područje *Zellia* (*Sclavorum regionem quae Zellia appellatur...*) i položaj *Medaria* (...*ad locum Medaria dicitur possiderunt.*),

³⁶ L. BEKIĆ, 2005, 73-75.

³⁷ L. BEKIĆ, 2006, 203, 215; B. KOVAČIĆ, 2007, 131.

³⁸ L. BEKIĆ, A. VRANKOVIĆ, 2003.

³⁹ L. BEKIĆ, 2006, 126, Tab. 27.

⁴⁰ D. LOŽNJAK DIZDAR, 2006, D. LOŽNJAK DIZDAR, 2006a.

⁴¹ T. SEKELJ IVANČAN – T. TKALČEC, 2008, 113-115, 122, Fig. 2, kat. br. 1, 2.

⁴² T. SEKELJ IVANČAN, 2003, 124.

koje spominje povijesni izvor *Historia Langobardorum* Pavla Đakona⁴³ kada govori da su nakon smrti furlanskog vojvode Gisulfa (610. g.), vlast u dukatu naslijedili njegovi sinovi Tasso i Cacco, koji su posjedovali slavensko područje naziva Zellia, sve do mjesta Medaria, a ti su Slaveni plaćali podavanja furlanskim vojvodama sve do vremena vojvode Ratchisa, do 740. godine.⁴⁴ Sumirajući različite dosadašnje interpretacije o ubikaciji navedenih mjesta, osvrćući se i na povijesne izvore koji govore o zbivanjima od početka 6. st. pa do sredine dvadesetih godina 7. stoljeća u zapadnom dijelu dravsko-savskog međurječja, Ž. Tomičić smješta Slavene već oko 600. godine, u strategijski važan prostor doline rijeke Save, ali i njezina zaleđa (na prostoru sjeverno i istočnom od Istre)⁴⁵. Tako, godine 610. spominjan *Sclavorum regionem* Pavla Đakona s područjem Zellia i mjestom Medaria, locira u prostor od Zeline podno Medvednice, do naselja Medari kraj Nove Gradiške, šire područje koje obuhvaća dolinu rijeke Save kao važan prometni pravac.⁴⁶ U procesima koji se događaju, prepoznaje prvotnu jezgru trajnoga ranoslavenskog naseljavanja već potkraj 6. stoljeća, a osobito u prvim desetljećima 7. stoljeća ovoga središnjeg dijela Hrvatske slavenskim plemenima.⁴⁷ O tome da se situacija na ovim prostorima najvjerojatnije nije znatnije mijenjala sve do četrdesetih godina 8. stoljeća govori u prilog povijesni podatak koji spominje godinu 740. kao gornju granicu slavenskih podavanja furlanskim vojvodama, odnosno sve do vremena vojvode Ratchisa, tj. do 740. godine.⁴⁸

Trebamo vjerovati da su se slični procesi događali i na sjevernijem prometnom pravcu, u dolini toka rijeke Drave. Jedan je povijesni podatak za ovu pretpostavku argument. Naime, iz pisma pape Grgura I. pisanog 591. godine znamo da su Slaveni dosegli gornji tok rijeke Drave (*Virunum, Teurnia, Aguntum*).⁴⁹ S druge strane tome u prilog idu i najnovija arheološka istraživanja slavenskih naselja u Međimurju (Nedelišće – Stara Ves), varaždinskom (Jakopovec – Blizna) i virovitičkom dijelu Podravine (Virovitica – Đota), kao i naselja Torčec – Prečno pole I u koprivničkoj Podravini, na kojima možemo potvrditi prisutnost Slavena tijekom 7. stoljeća, kako onih najranijih iz prve polovice 7. stoljeća s keramičkim posudama izrađivanim ručno, tako i onih iz nešto kasnijeg vremena, najvjerojatnije druge polovice ili kraja 7. stoljeća, kada već poznaju novu tehnologiju u izradi posuđa – sporo lončarsko kolo, koristeći ga prvotno vjerojatno samo za doradu gornjih dijelova lonaca, a potom i za izradu cjelovitih posuda. Prisutnost Slavena arheološki je potvrđena i dalje uzvodno, u širem području toka rijeke Drave izvan granica Hrvatske, na području Slovenije (Hoče, Slivnica, Maribor – Pobrežje) gdje je i oko toka rijeke Mure (Grofovsko, Krog – Žabnjek, Krog – Pod Kotom-jug i cesta, Kotare-baza, Murska Sobota – Nova tabla, Lipovci – Popava II) također zabilježeno intenzivno naseljavanje Slavena,⁵⁰ koje se može pratiti sve do u povijesnim izvorima spominjanih gradova na Dravi u austrijskom dijelu Koruške, već od prijelaza 6. na 7. stoljeće, a osobito tijekom 7. stoljeća.

Radi li se o jednom ili više slavenskih seobnih valova, jednom ili više slavenskih doseljenih različitih plemena na izmaku 6. stoljeća i tijekom 7. stoljeća uz rijeku Dravu, s obzirom na različiti tehnološki postupak u izradi keramike, iz iznesenog se tek naslućuje, i možda je još rano donositi konačne zaključke, ali rezultati novijih arheoloških istraživanja potkrijepljeni ¹⁴C datumima upućuju da je na položaju Prečno pole I u Torčecu postojalo naselje oko sredine 7. st. ili u njegovoj u drugoj polovici, a njegovi su stanovnici izrađivali posude na sporom lončarskom kolu i u svojoj svakodnevnici upotrebljavali koštane propletače.

⁴³ J. ŠAŠEL, 1992, 823.

⁴⁴ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 174, Sl. 1, 2.

⁴⁵ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 179-180.

⁴⁶ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 182, Sl. 5.

⁴⁷ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 173-188.

⁴⁸ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 174, Sl. 1, 2.

⁴⁹ Ž. TOMIČIĆ, 2001, 179.

⁵⁰ M. GUŠTIN 2007, 290-291, Sl. 1, 1.

LITERATURA

- BARTOŠKOVÁ, A., 2003. - Andrea Bartošková, Drobná Hmotná Kultura, *Mediaevalia Archaeologica*, 5, Stará Boleslav, Přemyslovský hrad v raném středověku, Praha, 227-266.
- BAZOVSKÝ, I., ELSCHKEK, K., 1997. - Igor Bazovský, Kristián Elschek, Osídlenie v Bratislave – Dúbravke v 9.-13. storočí i sídlisko z 9.-10. storočia, *Zborník Slovenského národného múzea*, XCI/7, Bratislava, 31-50.
- BEKIĆ, L., 2005. - Luka Bekić, Lokalitet: Stara Vas, Naselje: Nedelišće, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 1 (2004), Zagreb, 73-75.
- BEKIĆ, L., 2006. - Luka Bekić, *Zaštitna arheologija u okolici Varaždina. Arheološka istraživanja na autocesti Zagreb – Goričan i njezinim prilaznim cestama* (ur. J. Mesić), Zagreb.
- BEKIĆ, L., 2008. - Luka Bekić, Usporedba keramike 8. stoljeća s Blizne i Šarnjaka kod Varaždina, *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadranskim morjem in Panonsko nižino* (ur. M. Guštin), Ljubljana, 107-112.
- BEKIĆ, L., VRANKOVIĆ A., 2003. - Luka Bekić, Ante Vranković, Blizna – višeslojno arheološko nalazište kraj Jakopovca – Varaždin, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXV/2, Zagreb, 33-39.
- BIALEKOVÁ, D., 1958. - Darina Bialeková, Záchranný výskum slovanských sídlisk v Nitrianskom Hrádku a Bešaňove, okr. Šurany, *Slovenská archeológia*, VI/2, Bratislava, 388-413.
- ČREMOŠNIK, I., 1977. - Irma Čremošnik, Ranoslavensko naselje Jazbine u Batkoviću kod Bijeljine, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, XV (knj.13), 227-308, T. I-XIII.
- DEMO, Ž., 2007. - Željko Demo, Ranosrednjovjekovni predmeti od kosti i roga u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Starohrvatska prosvjeta*, 3. s., 34, Split, 123-149.
- DIZDAR, M., 1999. - Marko Dizdar, Rani srednji vijek, *Vinkovci u svijetu arheologije*, Vinkovci, 65-71, 151-158.
- FILIPEC, K., 2009. - Krešimir Filipec, Rani Slaveni u Belišću, *Zbornik*, 3, Grad Belišće-Muzej, Belišće, 27-30.
- FUSEK, G. 1996. - Gabriel Fusek, Das Bestattungsritus und die materielle kultur der Slawen im 6.-8. Jh. in der Südwestslowakei, *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau vom 6. bis zum 11. Jahrhundert, Symposium Nitra 6. bis 10. November 1994* (ur. D. Bialeková, J. Zábojník), Bratislava, 37-49.
- GOLDSTEIN, I., 1995. - Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb.
- GUŠTIN, M., 2007. - Mitja Guštin, Rani srednji vijek od alpskih obronaka do Panonije, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 24, Zagreb, 289-300.
- HABOVŠTIK, A., 1966. - Alojz Habovštik, K otázke datovania hradiska v Bíni, *Slovenská archeológia*, XIV/2, Bratislava, 439-486.
- JANKOVIĆ, M., 1981. - Milica Janković, *Srednjovjekovno naselje na Velikom Gradcu u X-XI veku*, Tom 1, Beograd.
- KOVAČIĆ, B., 2007. - Branka Kovačić, Lokalitet: Stara ves, Općina: Strahoninec, *Hrvatski arheološki godišnjak*, 3 (2006), Zagreb, 130-131.
- KUŽIR, S., 2010. - Snježana Kužir, Životinjski ostaci sa srednjovjekovnih arheoloških nalazišta u okolici Torčeca, *Podravina u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, (u tisku).
- LOŽNJAK DIZDAR, D., 2006. - Darija Ložnjak Dizdar, Rezultati zaštitnoga arheološkog istraživanja prapovijesnog i ranosrednjovjekovnog naselja Virovitica-Đota 2005, *Annales Instituti Archaeologici*, 2, Zagreb, 48-51.
- LOŽNJAK DIZDAR, D., 2006a. - Darija Ložnjak Dizdar, Virovitica-Đota. *Hrvatski arheološki godišnjak*, 2 (2005), Zagreb, 78-80.

- MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ, G., 1972. - Gordana Marjanović-Vujović, Koštani astragali kao prilozi u dečijim grobovima Slovena, *Materijali IX*, Simpozijum Srednjovjekovne sekcije Arheološkog društva Jugoslavije (Prilep 1970), Beograd, 149-160, T. I-VI.
- MINIĆ, D., 1980. - Dušica Minić, Srednjovjekovno naselje u Mačvanskoj Mitrovici, *Sirmium*, XI, Beograd.
- NOVŠAK, M., 2002. - Matjaž Novšak, Podgorica pri Ljubljani, *Zgodnji Slovani. Zgodnesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp* (ur. Mitja Guštin), Ljubljana, 89-93.
- PETRESKU-DĪMBOVIŤA, M., 1958. - Mircea Petresku-DĪmboviŤa, Slovanské sídliská v Moldavskej oblasti Rumunská, *Slovenská archeológia*, VI/1, Bratislava, 209-222.
- SEKELJ IVANČAN, T., 2001. - Tajana Sekelj Ivančan, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from the 10th to the 13th centuries AD*, BAR International Series, 914, Oxford.
- SEKELJ IVANČAN, T., 2003. - Tajana Sekelj Ivančan, Površinski nalazi srednjovjekovne keramike iz okolice Starigrada i Koprivnice, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXV/1, Zagreb, 121-126.
- SEKELJ IVANČAN, T., 2010. - Tajana Sekelj Ivančan, *Podravina u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, (u tisku).
- SEKELJ IVANČAN et al. 2003. - Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Bartul Šiljeg, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 20, Zagreb, 113-130.
- SEKELJ IVANČAN, T., TKALČEC, T., 2006. - Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Slavensko paljevinsko groblje na položaju Duga ulica 99 u Vinkovcima, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 23, Zagreb, 141-212.
- SEKELJ IVANČAN, T., TKALČEC, T., 2008. - Tajana Sekelj Ivančan, Tatjana Tkalčec, Medieval settlements in the Virovitica Region of the Drava River Basin in the period from the 7th to the 11th centuries, *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadrnskim morjem in Panonsko nižino* (ur. M. Guštin), Ljubljana, 2008, 113-128.
- SEKELJ IVANČAN, T., ZVJERAC, I., 1997. - Tajana Sekelj Ivančan, Ivan Zvjerac, Nekoliko srednjovjekovnih položaja u okolici Torčeca - Koprivničko-križevačka županija, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXIX/2, Zagreb, 65-69.
- SÓS, A., 1963. - Ágnes Sós, Die Ausgrabungen Géza Fehérs in Zalavár, *Archaeologia Hungarica*, ser. Nova, XLI, Budapest.
- ŠALKOVSKÝ, P., VLKOLINSKÁ, I., 1987. - Peter Šalkovský, Ivona Vlkolinská, Včasnostredevké a vrcholnostredevké sídlisko v Komjaticiach, *Študijné zvesti*, 23, Nitra, 127-172.
- ŠAŠEL, J., 1992. - Jaroslav Šašel, Der Ostalpenbereich zwischen 550 und 650 n. Chr., *Opera Selecta, Situla*, 30, Ljubljana, 821-830.
- ŠAVEL, I., 2008. - Irena Šavel, Staroslovansko grobišče Popava II pri Lipovcih, *Srednji vek. Arheološke raziskave med Jadrnskim morjem in Panonsko nižino* (ur. M. Guštin), Ljubljana, 65-70.
- TOMIČIĆ, Ž., 1996. - Željko Tomičić, Ranosrednjovjekovni kulturni krajobraz savsko-dravskog međurječja, *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* (ur. M. Jurković, T. Lukšić), Zagreb, 151-161.
- TOMIČIĆ, Ž., 2000. - Željko Tomičić, Arheološka slika ranoga srednjeg vijeka na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save, *Hrvati i Karolinzi*, sv. 1 (ur. A. Milošević), Split, 142-161.
- TOMIČIĆ, Ž., 2001. - Željko Tomičić, *...Sclavorum regionem, quae Zellia appellatur...* Pavla Đakona. Povijesna (renesansna) kartografija – novi izvor poznavanja hrvatskog ranog srednjovjekovlja, *Prilozi Instituta za arheologiju*, 18, Zagreb, 173-188.

- VENDTOVÁ, V., 1969. - Viera Vendotová, Slovanské osídlenie Pobedima a okolia, *Slovenská archeológia*, XVII/1, Bratislava, 119-232.
- VIGNATIOVÁ, J., 1992. - Jana Vignatiová, K otázce původu a funkce hliněných pecí v zemnicích 9. stol. na Moravě, *Sborník prací Filozofické Fakulty Brněnské univerzity*, XLI, Brno, 89-102.
- VINSKI, Z., 1954. - Zdenko Vinski, Gibt es frühslawische Keramik aus der Zeit der südslawischen Landnahme?, *Archaeologia Iugoslavica*, I, Beograd, 71-82.
- VINSKI, Z., 1958. - Zdenko Vinski, O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, *Opuscula Archeologica*, III, Zagreb, 13-67.
- VINSKI, Z., 1960. - Zdenko Vinski, Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi u Zagrebu i njegovoj okolic, *Iz starog i novog Zagreba*, II, 47-65.
- WYRWIŃSKA, E., 2002. - Elżbieta Wyrwińska, Gród w Czerwonej Wsi pod Krzywniem, jako jeden z punktów na trasie pielgrzymki cesarza, *Trakt Cesarski. Hława, Gniezno, Magdeburg*, Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. II, Poznań, 177-189.

EARLY MEDIEVAL THATCHING NEEDLES FROM THE SITE OF TORČEC – PREČNO POLE: A CONTRIBUTION TO KNOWLEDGE OF THE SLAVIC SETTLEMENT OF THE DRAVA RIVER BASIN

SUMMARY

The article discusses unpublished objects of bone gathered during systematic archaeological excavations at the site of Torčec-Prečno pole I in Podravina (the Drava River basin). Similar or identical objects are usually interpreted as tools for weaving together reeds, hay, or other vegetal fibers. Three such artifacts were anatomically and zoologically recognized as the tibia bones of sheep or goats (1?, 2, 3, 6).

Thatching needles belong to the class of objects that served for everyday use and are frequently present in Slavic settlements, and can also be found at early medieval cemeteries. In the medieval settlements of the broader European region, they have been discovered in fortified structures, rural settlements of the open type, as well as in long-term settlements alongside churches and cemeteries. As this type of object does not exhibit any specific typological-chronological characteristics, and is quite widely dated at both types of sites (settlements and cemeteries), from the earliest medieval period onwards, it should be noted that three examples of thatching needles (1, 2, 3) come from one closed unit, a structure dated by ¹⁴C radiocarbon dating to the period up to or around the middle of the 7th century (¹⁴C - SJ 037 (KIA 28648): BP 1439 ± 22; cal AD 624, 627, 638; 1 sigma: cal AD 604 - 612 (12.3%), cal AD 616 - 644 (56.0%); 2 sigma: cal AD 564 - 574 (2.9%), cal AD 577 - 589 (3.8%), cal AD 597 - 657 (88.7%). The dates from the analyzed charcoal range in a framework from the first half of the 7th century to the latest, in AD 657, and it can be presumed that our examples were in use during the second half of the 7th century.

If the function is considered of these objects discovered in structures by an old meander of the Drava River, it should be noted that fishing must certainly have represented a significant source of food (several fragments of fish bones were discovered), and it is possible that these thatching needles would have served for the manufacture of fishing nets or reed baskets used by the ancient inhabitants of Torčec to catch fish.

The results of the recent archaeological excavations as supported by the ¹⁴C dates show that a settlement existed around the middle or in the second half of the 7th century at the site of Prečno pole I at Torčec, whose inhabitants used bone thatching needles as a tool in everyday life.

KEY WORDS: *Torčec-Prečno pole I, bone thatching needles, Slavs, 7th century*

Prijevod / Translation: Barbara Smith-Demo